

Mer än Drottning! – Diane av Poitiers

1559, Paris. Hästhovarna dundrade och slog lock för öronen på de adliga damerna på åskådarläktarna. Dammet yrde, lade sig i en tunn vit hinna över dyra brokadtyger med invävda silver- och guldtrådar. Fick damerna att trycka näsdukarna för munnen och näsan.

I den kungliga logen satt drottningen Katarina av Medici – en rundlagd kvinna med de för släkten Medici så typiskt tunga dragen och lite utstående ögonen – och följde ängsligt tornerspelets dansande hästar med blicken. Kungens högväxta gestalt urskiljde sig tydligt bland riddarna. Hon skulle ha känt igen honom bland tusen.

Färggranna vimplor smällde i vinden, en trumpetstöt ljöd. Dammet, eller var det manne Nostradamus profetia om kungens brutala död som fick drottningens ögon att tåras? Ännu en gång vände den fyrtioåriga Henrik II, Katarinas stora kärlek, hästen mot sin motståndare, tornerspelets hjälte, den skotska kaptanen Montgomery. De båda riddarna sporrade hästarna, rustningarna kastade solskensreflexer, hovarna dundrade mot marken, dammet yrde, lansarna sänktes...

Och så den skarpa smällen när Montgomerys lans bröts av, rutschade uppför Henrik II:s blanka rustning, slog av hjälmen och trängde in i hans öga. Med en dov duns damp kungens kropp i marken. Bland åskådarna sänkte sig en ödesdiger tystnad. Aktörerna på rännarbanan tycktes ha frusit fast i tiden, bara vimplarna fortsatte sorglöst att smälla. Skarpa skott i vinden...

Bakom drottningen reste sig en äldre kvinna med en ovanligt ljus hy. Ansiktets blekhet underströks av den svarta huvudbonaden kantad i vitt och den svartvita klädseln. Kungens älskarinna och favorit

sedan tjugo år tillbaka. Hon blundade och drog ett djupt andetag. Instinktivt förstod hon att dunsen från Henrik II:s kropp definitivt markerade slutet på hennes storhetstid vid det franska hovet.

* * *

Diane av Poitiers: Frankrikes första *cougar*!

Hon föddes för över 500 år sedan, ändå fortsätter hon att fascinera eftervärlden. Hennes slott i Anet i Eure-et-Loir (sjuttioåtta kilometer väster om Paris) besöks av tusentals turister från hela världen varje år. Artiklar och biografier dyker upp på hyllorna titt som tätt om kvinnan som lyckades fångsla den nittonåriga tronarvingen Henrik av Orleans hjärta när hon själv redan närmade sig fyrtioårsåldern. En gamling, enligt dåtidens standard. Och framförallt en kvinna vars sexualitet ansågs oanständig.

För renässansens kvinnor var sexualitet ett tabu så snart övergångsåldern skymtade vid horisonten och barnafödandet var ett minne blott. Nu skulle de ägna sig enbart åt familjens välfärd, konst, litteratur och framförallt åt livet efter detta. En anständig kvinnas kropp fanns till för avlande. Erotik tillhörde männens och de förtappade kvinnornas värld.

Men Diane vägrade låta samtidens normer styra sitt liv. Hon levde som en självständig kvinna i en mansdominerad värld. Och kanske var det just därför hon inte maldes sönder av historiens obarmhärtigt malande käkar, utan fortsätter att fascinera eftervärlden.

1 ”Puma”, fransk och engelsk slang för kvinna som intresserar sig för yngre män.

Kvinnan som gjorde Henrik II till sin "undersåte och slav", enligt kejsaren Karl V:s ambassadör Saint-Mauris. "Den gamla horan." "Det grå stoet." "Protestantmörderskan." "Mer än drottning." ... Ofta hatad. "Feminismens förebild." Och ibland älskad.

* * *

Dianes familj var av lantadlig härkomst, "la petite noblesse", och troligen föddes hon i något av faderns slott i Dauphiné som gränsar till Schweiz och Piemonte i Italien. Varken födelsedatum eller plats finns nedtecknade. Folkbokföringsregister existerade ännu inte, barnadödligheten var stor och en flicka, speciellt en som inte stod i rakt led till arvsrätten, spelade en mindre väsentlig roll än sönerna.

Regionen hade härjats av pesten 1347–1349. Digerdöden hade skördat två tredjedelar av befolkningen och hundrafemtio år efteråt led Dauphiné fortfarande av de ödesdigra konsekvenserna. Många byar var ännu relativt glest befolkade trots att man tillåtit inflyttningar från Piemonte. Inkomsterna för de adliga godsägarna var därför inte alltid goda och Dianes förfäder hade efter farsoten länge balanserat på ruinens brant. Ända tills hennes farfars far och farfar genom giftermål och olika hovämbeten säkrade familjens välstånd.

Dianes far, Jean av Saint-Vallier, hade också goda förbindelser till det franska kungahuset. Som sextonåring hade han anställts som stallmästare hos Karl VIII, följt honom på två militärkampanjer till Italien och under Ludvig XII:s välde dubbadades han till riddare av Saint

Diane av Poitiers, kopia av porträtt från 1525. Konstnär okänd.

Portrait (probable – attribution de Bouchot) de Louis de Brézé, comte de Maulévrier. Jean Clouet, 1500-talet.

Michel-orden.

Diane anförtröddes troligen, som de flesta barn i hennes ställning, till en amma eftersom själva amningen sågs som ett preventivmedel och därför undveks. Vid två års ålder började undervisningen som för det mesta sköttes av modern eller någon kvinnlig släkting. Räkning, läsning, religion och i ett senare stadium skrivning. Diane och hennes två systrar följde samma undervisning som brodern fram till cirka sjuårsåldern, sedan ägnade flickorna sig mera åt belevnighetsaktiviteter såsom dans, musik, konversation och

broderi. Deras fysiska aktiviteter begränsade sig för det mesta till promenader, medan pojkarna bland annat tränades till fulländade ryttare.

Vid tolv års ålder var en flicka köns mogen, men Diane hann bli femton år gammal innan ett passande parti hade hittats. Och vilket parti! Louis de Brézé, länsherre över provinsen Normandie och kungen Frans I:s förtrogna.

Att brudgummen var femton år äldre än hennes egen far och fyrtio år äldre än Diane själv utgjorde inget hinder. Tvärtom! Kvinnor ansågs vara slösaktiga och lättpåverkade individer som var i stort behov av en fostrande, fast hand.

* * *

Henrik av Orleans föddes 1519, ett år efter tronföljaren Frans. De små prinsarna tillbringade en stor del av sin barndom i Amboise under tillsyn av sina guvernanter. Kungen och drottningen, Claude de France, residerade, när hovet inte befann sig på resande fot, i Blois. Kungaparet utövade, som sedvänjan var bland monarker, stora delar

av föräldraskapet per korrespondens. 1524 avled Claude de France och snart därefter var det slut på prinsarnas barndom i vanlig bemärkelse.

Vid sju respektive åtta års ålder skickades poj-karna till Spanien för att ersätta Frans I som gisslan. Kungen hade vid slaget i Pavia 1525 tagits tillfånga av sin ärkefiende, den tysk-romerska kejsaren Karl V (1500–1558) och villkoret för hans frigivning var att sönerna tog hans plats. Fyra långa år skulle barnen tillbringa i de iberiska fängelsehålorna innan de äntligen frigavs 1530. Då var Henrik elva år och snart redo för att giftas. En ytterst intressant bricka på Europas politiska spelbräde.

Förhandlingar hade pågått i flera år mellan påven, Clemens VII, och Frans I. Påven fruktade Karl V:s inflytande i Italien och nu drog han åter fram sin föräldralösa kusin Katarina av Medici ur rock-ärmen. En ”nyttig liten sak” som redan lovats bort till diverse prinsar både i Italien och Europa för att gagna påvens ambitioner, men Frans löfte att bistå militärt mot den påstridiga kejsaren avgjorde saken. 1533 signerades äktenskapskontraktet mellan Katarina av Medici och Henrik av Orleans i Marseille. En politisk triumf för Frans I och Clemens VII. En ytterst angemäna överraskning för Katarina. Och den fjortonåriga Henrik? Ja, han var, för tillfället, en lyd-ig bricka i Frans I:s habila fingrar.

Tre år efter bröllopet avled brodern Frans och nu stod Henrik som tronföljare.

* * *

Efter sexton års äktenskap och två barn, Françoise 1518 och Louise 1522, blev Diane änka vid endast 31 års ålder. Hennes beskyddarinna vid hovet, Louise de Savoie, kungens mor, hade dött i epidemin som troligen också skördat Louis av Brézés liv. Till Dianes stora lättnad tillförskrev Frans I henne rätten till ”den nobla vårdnaden om de minderåriga barnen”, vilket innebar att hon undgick en manlig förmyndare från den avlidnes släkt. Ett öde många nobla damer råkade ut för efter att deras makar avlidit. Nu kunde Diane åtnjuta arvet utan giriga släktingars inblandning. Med tiden skulle hon berrika det avsevärt genom familjeärvet som efter faderns och broderns död tillföll henne, genom kungliga ynnestar (såsom gåvan av slottet Chenonceau), men

också genom diverse rättsprocesser om slott och läns herradömen som utföll till hennes fördel. Diane av Poitiers skulle med tiden visa sig vara en ytterst effektiv förvaltare av sin egendom.

* * *

*Aldrig hade ni så mycket lycka på våren
Som på hösten.*

Troligen syftade poeten Clément Marot (1496–1544) på Dianes och tronföljaren Henriks kärleksförhållande när han tillägnade Diane av Poitiers dessa rader. Hon var nu närmare 38 år gammal, men fortfarande vacker. Författaren Michele Brantôme (c. 1537–1614) som ska ha träffat henne sex månader innan hennes död skrev att hon fortfarande var ”så vacker att ett stenhjärta skulle ha blivit rört”. Enligt honom berodde den bestående skönheten på att Diane varje morgon drack ett förnyngselixir som innehöll en stark koncentration av guld. Men enligt forskaren Philippe Charlier som faktiskt hittat 500 gånger högre halter av guld än det genomsnittliga referensvärdet i favoritens kvarlämningar ledde elixiret mera troligt till en kronisk förgiftning med anorektiska inslag, illamående, uppkastningar, skört hår och en ovanligt blek hy.

Att Diane av Poitiers höll sig vacker också efter den korta blomstringsperiod som var förunnad re-
nässansens kvinnor berodde troligen mera på hennes livsstil än på magiska mixturer.

När hon inte uppfyllde sin plikt som hovdam för Frans I:s mor Louise av Savoie och vid hennes död den nya drottningen Eleonora av Österrike (Karl V:s syster), levde hon ett inrutat liv. Hon steg upp i gryningen, red några timmar, intog en lätt måltid, ägnade sig åt affärerna rörande sina jordegendomar, beviljade audienser, åt kvällsvard vid sex och gick tidigt i säng.

I en tidsålder då ridning och jakt tillhörde männens gebit utgjorde Diane av Poitiers ett undantag. Hon var en utmärkt ryttare och deltog med iver i hovets jakter. Men inte bara när det gällde fysisk aktivitet utmärkte sig Diane.

”Jag ber Er, undvik till varje pris badinrättningar-na eller Ni går Er död till mötes”, deklarerade Guillaume Bunel, professor vid medicinska fakulteten

i Toulouse, 1513. Efter pestens och syfilis framfart hade medeltidens badinrättningar ersatts med "torr hygien" som bestod av att endast ansikte och händer torkades med en fuktig duk. Läkarkåren ansåg att bad öppnade porerna för infektionernas triumfala intåg och avrådde bestämt från tvål och vatten.

Stick i stäv med läkarnas rekommendationer badade Diane varje dag i kallt källvatten. Hon var med andra ord en frisk fläkt i en värld där kroppsdöer maskaderades, mer eller mindre lyckat, med olika puder och parfymmer och framförallt genom att ofta byta kläder.

* * *

"Jag tror att Ni kan förstå hur litet det gläder mig att vistas i [slottet] Fontainebleau utan att kunna träffa Er. Det är omöjligt att vara lycklig när jag befinner mig så långt borta från den min lycka beror på", skrev Henrik 1547 till den kvinna som nu varit hans diskreta älskarinna i tio år.

Efter Frans I:s död samma år, troligen till följd av syfilis, och Henrik II:s trontillräde hamnade Diane oundvikligt i rampljuset. Nu började också den sedvanliga "kritikkarusellen" snurra.

"Sylvius [kodnamn för Diane] har blivit högmodig och fräck", rapporterar Saint-Maurius till Karl V. "Kungen är fullständigt förblindad och hon lindar honom kring sitt finger", enligt ambassadören Alvarotti från hertigdömet Ferrare (i nordöstra Italien). "Diane har digniteten av en drottning, medan Katarina behandlas som en konkubin, hon [Diane] övertalar ofta kungen att dela säng med drottningen". Så skrev

Henri II, roi de France en 1547.
François Clouet 1559.

den venetianska ambassadören Contarini 1552 upprört i sin rapport.

I trion med Katarina av Medici, som med tiden skulle föda kungen tio barn, utövade Diane en svår balansgång. Hon visste hur bräcklig favoritens position var.

Frans I:s älskarinna Françoise de Foix, grevinnan av Châteaubriant, hade varit tvungen att lämna över sin position till den mycket yngre och vackrare konkurrenten, Anne av Pisseleu. Motvilligt hade grevinnan av Châteaubriant återvänt till sin

svartsjuka äkta man i Bretagne, bara för att avlida under mystiska omständigheter vid 42 års ålder. Anne av Pisseleu förvisades efter kungens död från hovet och skickades i exil till Bretagne av sin man. Där skulle hon försmäkta i arton långa år innan döden kom som en förlösning.

I stället för att utnyttja sin position som favorit bemödade sig Diane ständigt om att upprätthålla en så normal relation som möjligt till drottningen. Hon närvarade och assisterade henne vid flera förlösningar, skötte henne 1552 när hon var svårt sjuk och

ägnade sig åt att hitta lämpliga ammor och guvernanter till de kungliga barnen. Det betydde nu inte att Katarina såg med blida ögon på detta *ménage à trois*, men som lydig hustru underkastade hon sig motvilligt kungens vilja.

* * *

Minatyr av Katarina av Medici, "ett sällsynt porträtt målat innan hon blev änka 1559 och började klä sig i sorgflor".
François Clouet c. 1555.

Om Henrik II och Diane av Poitiers fortfarande var älskande när hon uppnådde övergångsåldern är svårt att bekräfta. Kungen hade haft flera kända förbindelser under årens lopp: Filippa Duci, 1537, som födde honom en flicka; Jane Fleming, 1550,

som fick en son; och Nicole de Savigny, 1557, som också födde ett barn, men som Henrik II aldrig legitimerade.

Men faktum är att Henrik II och Diane av Poitiers stod varandra nära ända fram till kungens död. Om det vittnar kungens och konnetabeln² Montmorencys korrespondens (1557–1558), där Diane ofta nämns i varma termer.

* * *

Olyckan under torner spelen skulle radikalt förändra Dianes liv. Drottningen förbjöd henne att visa sig vid kungens sjukbädd. Efter en tio dagars ångest avled den 49-åriga monarken, men inte heller vid begravningen av den som hon älskat i över tjugo år fick Diane närvara.

I ett brev till Katarina bad Diane om förlåtelse för sina synder och erbjöd drottningen sina ägor och sitt liv. Men Katarina av Medicis hämnd skulle visa sig vara relativt mild. Hon nöjde sig med att förbjuda Diane att visa sig vid hovet, krävde tillbaka juvelerna som kungen hade skänkt henne och yrkade på att byta tillbaka slottet Chenonceau till kronan.

De sista sju åren av sitt liv skulle Diane tillbringa i Anet, ett slott som skulle komma att utgöra en av renässansstilens kronjuveler. Frankrikes mest kända *cougar* nådde den aktningsvärda åldern av 66 år och ligger nu begravd i slottets gravkapell.

² Den franske kungens ”främste rådgivare i krigsärenden samt skiljedomare i tvister inom hovet”

Diane de Poitiers dans l'atelier de Jean Goujon (detalj).
Alexandre-Évariste Fragonard (1780–1850).

*Lucrezia, O Rom, ska du icke mer nämna,
Sluta, Thebaner att för Corinne kriga,
Penelope, O Grekland, helt och hållet lämna,
Om Helena bör ni också tiga,
Och du Egypten, förglöm Kleopatra.
Endast Frankrike erbjuder det bästa,
I Diane som förkroppsligar det mesta,
Kyskhet, skönhet, gunst och släkte,
Gåvor förlänade av Den Högsta,
Och som vår store Konungs åtrå väckte.³*

SUSANNE SANDKVIST

³ Fri översättning av poeten Jakop Peletier du Mans (1517–1582) ”Vers Lyriques”.